

էր դեռ աւելի խիստ և հատու մկրատ մ'ու-
նենալ, որով յապաւէր աւերորդ մասերը և
գրութիւնները. այսու թերթն աւելի յարգ
և բազմաթիւ բաժանորդներ կ'ունենար :

Յաջողութիւն և յարատեւութիւն մաղթելով
Յ. Հրատարակչին և իւր բոլոր գործակցաց
և գրողաց՝ կը կնքենք խօսքերնիս :

Հ. Յովհ. Վ. Թորոսեան

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՊԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

(Տես յ'էջ 49)

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ի ՁԵՐՆ ԸՍԿԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ*

ԱՅՏ առ այժմ կանգ առնունք
վայրիկ մի նկատել թէ ով էր
Ոսկան :

Առաքելի Դավրիժեցոյ պատ-
մութեան գրոցը մէջ, զոր ինքն
Ոսկան տպագրեց իւր ամստե-
րսման տպարանի մէջ, համառօտիւ նշանա-
կուած կը գտնենք իր վարուց պատմութիւնն,
շարադրեալ յիւրմէ և յեռեւլ ի գիրս Դա-
վրիժեցոյն : Իր ծնողքն Երեանեցիք էին,
վարեալք ի Շահարասոյ յԱսպահան, ուր

ծընաւ և տնաւ Ոսկան : Ուսումնասէր և ե-
ռանգուն, աշակերտեցաւ խաչատրոյ վարդա-
պետի կենտարացոյ, ուսումնակից և աշակեր-
տակից ունելով զՍիմէոն Ջուղայեցի. ապա
Մովսէս կաթողիկոսին հետ երթալով յԷջ-
միածին, զարձառ միտանալամ յԱսպահան :
Իսկ երբ կաթողիկոսական աթոռոյ վրայ բազ-
մեցաւ Փիլիպպոս, իր քով յԷջմիածին կանչեց
զինքն : Ի նոյն վտան կը գտնուէր յայնմ
ժամանակի լատին վարդապետ մի կրօնաւոր
յուսէտ Դոմինիկեանց, Պաւլոս Փիլիպպոսի
կամ Սիդեռնացի կոչուած, որ Ռւբրանոս Ը

* Այն ինչ արդէն տպագրած էինք Հոյ. տպագրու-
թեան պատմութեան Երկրորդ շրջանին մէջ Արզաւու
տպան Սաղմոսին վրայ մեր ունեցած տեղեկութիւնքը,
ընդունեցանք Արժանապատիւ Սահակ եպիսկոպոս խա-
պոյեանէ նման մը, յորում նաեւ էր ժանրամանորէն
հաղորդել մեզ իւր ունեցած տեղեկութիւնքը նախ Ար-
զաւու Սաղմոսին, և երկրորդ՝ Պարզատումարին նկատ-
մամբ. այս վերջինս մենք յիշած եմք Առաջին շրջանին
մէջ : Երբ ընդհանրութիւնք ի փոխադէն իւր ազնիւ
զգացմանն տեսաք է, զոր շնորհ գանդադիր հրապարակաւ
յայտնել առ նորին Սրբազնութիւնը : Հոս կը դնեմք իւր
զբաժ տեղեկութիւնքն ամբողջովին ի լրումն մեր յա-
ւաճազոյն գրածին :

« Արզաւոր սաղմոսը, որոյ սկիզբը գծադրաբար պա-
կաս է, թէպէտեւ պակասած թերթերէն յետոյ կը սկիծ

* Յայնժամ խաւսեցիք ընդ նոսա բարկութեամբ իւրով յ,
որով յայտնի է՝ երկր, թէ պակասածը բուն Սաղմոսէն հա-
զիւ մեկ, կամ երկու թերթ լինի. բայց երկու թերթ
վերջը Յգ իշին տակ գրուած Գ. Յ տեսարանամբը ցոյց
կու տայ, որ պակասած թերթերը պիտի լինին 22 : Սաղ-
մոսէն զատ այդքան թերթերը ինչ կը պարունակէին,
զուց աւելի լաւ կընայ տուղել Միլանու կատարեալ օ-
րինակէն : Վերջի յիշատակարանէն ալ մաս մի կը պակ-
սի. * Ի թուականիս Հայոց Ռփն. մայիս օիւ. ուրն
աւարտէ ժիւ ժամ : Առ ոսա Միլքիսեղեկ եպիսկոպո-
սին՝ ի մայրաքաղաքն ի Վանասիկ ընդ նովանեաւ սուրբ
Մարկոս առ. », միւս ինկած երեսին վերայ է յարունա-
կութիւնը : Յիշատակարանը սկիզբէն չ'օրինակեցի :

Երկրորդ գրածն է * Պարզատումար յ, որոյ մասին
երեկ դուք քնաւ տեղեկութիւն չ'ունէք, կամ ճշմաներ-

քահանայապետին հրամանաւ զրկուած էր յա-
րեւերս, որ տեղւոյն տարազու և ձեւով չըլծե-
լով ի Միջագետս, ապա ի վասպուրական և
ի գաւառս Արարատայ, ուստի նաև հայերէն.
լեզուն ու փրիկապոս կաթողիկոսի մարդաւ,
սէր բարեխաւածեանն համբան առնելով՝
գնաց յԵւթիածին, և պատիւ մեծարանաց և
փրալիւր ընդանելութիւն գտաւ ի նմանէ:
Ընտանեցաւ Ոսկանայ հետ, և իրարու փո-
փոխակի կը սովորեցնէին զհայ և զլատին
լեզու, և թարգմանութեանց կը պարագէին,
թէպէտ և ոչ կատարեալ տեղեկութեամբ եր-
կաքանչիւր լեզուաց. և երբեմն ինչուան ի հին
նախնեաց առ մեզ հասած գրոց լեզուն ա-
ղաաղել կ'իխէին: Փրումալ չորս տարի
յԵւթիածին կենալէն ետքը՝ յԵւրոպա և ի
Հոլովմ անցնելով հետը տարաւ Աստուածա-
շունչ գրոց հայերէն ընտիր թարգմանութեան
գրչաղիր օրինակ մի. և լատինական վույ-
կադայի հետ բաղդատելով, մինչ մերին
թարգմանութիւն, ինչպէս քաջայայտ է, յԵօ-
թանանից եղած է, ուզեց զմերն ընդ լա-
տինին համաձայնեցնել, ետքը ժողովոյն ծի-
րանաւորաց ներկայացոյց. փափաքելով որ տը-
պագրութեան հրաման տրուի. բայց առաջար-
կութիւնն ընդունելի չեղաւ: Իսկ երբ 1642ին
քահանայապետական հրամանաւ և յանձնա-
բարականաւ դարձաւ փրումալ, խաբէն ընելով
նորա հետ. ուստի և զլուս դլիս առած՝
նորոգ բաղդատութեամբ այլեւայլ փոփոխու-
թիւններ և ի նորոյ թարգմանութիւններ ըրին
նոյն իրենց անհարազատ ոճով, ու խանգա-
րելով նախնեաց մայրալու և ընտիր ոճերն և
զարձուածներն: Այս օրինակն հետն առած
Ոսկան եկաւ յարեւմտս, ուրիշ գրոց հետ

նաև Աստուածաշնչի տպագրութեան փափաք և
նպատակ ունենալով:

Զմիւռնիայէն անցաւ ի Լիւիոնոյ, ուր ար-
դէն հայազգի մանառականաց բաւական բազ-
մութիւն կար, և ուր յառաջագոյն հայ գրոց
տպագրութիւնք եղած էին: Երկար խօսեցաւ
և շանաց համագել այն քաղաքի ազգայինները,
որպէս զի նեցուկ և ձեռնասու ըլլան իրեն
տպագրութեան ծախուց, բայց առանց կա-
րենալու հասնիլ դիտած վախճանին. որով-
հետև ոչ ոք յանձնառու եղաւ օգնել իրեն:
Յուսահատելով անոնցմէ՝ գնաց ի Հոլովմ. և
հոն ալ չ'անդիպեցաւ իր զործառնութեան
նկատմամբ օգնականութիւն գտնելու միջիթա-
րութեան, զանազան ներհակական պատճա-
ռաց համար, ինչպէս կ'ըսէ, « թէ ի մե-
րայնոց ազանց և թէ ինքեանից սահմանաց
և կանոնաց »: Ինչպէս յառաջ յիշեցինք,
այլք ալ հանդիպեր էին նման դժուարու-
թեանց, և բաց ի մերոց՝ նաև նա ինքն
փրումալի, որ իբրեւ՝ խալայցի աւելի ընդու-
նելութիւն և յաջողութիւն գտնելու կրնար
յոյս ունենալ:

Ոսկան վերադառնալով ի Լիւիոնոյ, նման
օրինակ դժուարութեանց և հակառակութեանց՝
հանդիպեցաւ. և եթէ իր առաջարկութեան
յանձնառուք ալ գտնուէին, դրած պայման-
ներն այնչափ ծանր էր, որ Ոսկան չկարաց
հետեւնին համաձայնիլ. որովհետև, կ'ըսէ,
« Ոչ զօգտու ազգի և զօրոյ պթոնոյ, այլ
զանձանց զցանկութիւն և կամաց զհաճու-
թիւնն կամին ընու »: Վասն որոյ անոնցմէ
զատուելով՝ միաբանեցաւ երեք Չուղայեցոց
հետ, Ստեփանոսի, Պետրոսի և Թէոդորոսի.
« Աստուածաւերջ և կորովիք այսօրիկ՝ հայե-

հեան Մաղաքիա զպիրը " պարզատումարն " ու " տա-
նադրոց " և բոլոր շինութեան է. և կամ " տոնացոյց " և
բոլորովին տարբեր է " պարզատումարէն " որոյ լափն
14 1/3 X 10 սանտ. իւրաքանչիւր էլ 13 տող կը պա-
րունակէ: Գուռ չունի. բայց սկզբնաւորութիւնը որ ա-
ռալին թերթի Բ. իշէն կը սկսի անթերի կ'երեւի:
ԹՎՆ
Բ. Ժ. Դ.

Բայց տեսնաւամբները չորս թերթի պահած ցոյց
կու տան: Ընդ ամենը ութն թերթից 13 տեսարկ է. կար-
ծեմ յիշատակարանէն վերջն ալ մէկ թերթի կը պակսի.
որովհետև վերջին տեսար փոխանակ ութն թերթի
է. և ինչ կը թուի թէ յիշատակարանը սկսեալ կը թաւ:
" Արքիեպիսկոպ թովական Ռեմի էր — մեր շինած

տարին նախնիք էր և թվին Ռեմի էր: Վասն աւրինա-
կին համար զհին թուականն զորաց, զի առաջի ամ էր և
տանուտերն ի վերան խոյն էր " " կաղնեցաւ պարզա-
տումարս չայոց, " ի լու և ընտիր աւրինակացն: Յովա-
նէս արեւ. եպիսկոպոսն ու Մինաս. Սարգիսապին ի
մայրաքաղաքն Բասմաշեւի՝ երկրորդ ամի թաղապետու-
թեանն տակաւ Սեյիմին. " ի նայրապետութիւնն նայոց
Տէր Միքէլ կի՞՞՞. օրն, առ ոտս նոր Յակոբ բազմանոյ-
պէս Պատրիարքին, ձերարեւաւորան Արաբոյի, յիշեցէ
" ի մարցպոյսից աղաւթն ձեռ զայնառագոյն որոց »:

Մեր Առաջին յըջանի մէջ գրած, պարզատումարի
ստորոշական օրինակն ևս կը դառնայ նաև Մոնազդի
մատենադարանին մէջ (ի Բաւիեցոյ), զոր անստ է Գեր.
Սուրխաս Վարդապետ Պարոնեան, ինչպէս չորս էր մեզ:

լով ի նուազութիւն աստուածայնոյ կտակա-
րանաց որ ի մէջ ազգիս Հայոց... ջերմեանդ
սիրով յօժարեալք յորդորեցին զմիմեանս,
քաջալերելով և զիմն նուաստութիւնն » և
որովհետև նիւթական օգնութեան կարտառ-
ութիւն ունէր, այլպիսի գործոյ մը սկզբնաւ-
րութեան և յաջողելու համար, խոստացան ա-
ւատապէս նպաստել իրեն :

Համոզուեցաւ Ռսկան և հաւատաց տուած
խոստմանց, և միաբանեցան դաշնադրական
գիր ստորագրելով և կնքելով, որ երեքը միա-
բան պիտի հոգային ամէն ծախքերը, « Առ
ի յօգուտ ազգին և ի շահ սուրբ Եօթորդոյն » :
Դաշնագրին պայմաններն էին, որ Ստեփանոս
և Պետրոս կը խոստանան Աստուածաշունչ
գրոց վաճառմանէն աւելցած շահը՝ Էջմիածնի
նուիրել : Իսկ Թէոփորոս՝ իրեն ինկած բաժ-
նին շահուն կէտը Երուսաղեմի վանաց ըն-
ծայել խոստացաւ, միւս կէտն ալ Յուդայ վա-
նից արդոյն Սարգսի : Ռսկան իրենցմէ այս
խոստմանքն առնելով՝ գնաց յԱմսորեստ, ու
սպառնալով ձեռք զարկաւ իր եղբոր Ա-
ւետիսի խնամքով յօրինուած տառիւք : Երու-
հեան Երաքեղայն տառք խոշորք էին և ան-
յարմարք, և խորագրոց համար յատուկ տառք
կը պակսէին, իր դրամօք նոսր գրեւ ալ չի-
նել տուաւ : և այսպէս յաջկեցաւ սպառնել
բովանդակ Աստուածաշունչ գիրքը՝ բազմաձախ
և երկիջեալ պատկերազարդ, ըստիւր տառիւք,
այսպիսի խորագրաւ ճակատու : « Աստուածա-
շունչ գրոց և նորոց կտակարանաց ներպա-
րունիօղ, շարակարգութեամբ նախնեացն մե-
րոց և ճշմարտասիրաց Թարգմանչաց : Իսկ
ըզկնի հրամանաւ վեհափառին տեառն Յակո-
բայ Հայոց կաթողիկոսի՝ գլխակարգեալ և տը-
նատեալ ըստ զազմասականացն, նաև զհա-
մաձայնութիւն հանուրց գրոց աստուածաշնչից,
ընդ իրեարս առնելիք կարգեալ ամենեցուն,
նուաստի ունեմն բանի սպասուարի Ռսկանի
Երեւանեցոյ : Յ՝ Ամսորեղբամ, ներապարա-
նում սրբոյ Էջմիածնի և սրբոյն Սարգսի զօ-
րավարի, ի Թուում փրկչին 1666, իսկ Հայոց
ՌՃԷ » :

Այսպէս Ռսկանայ և ընդհանրութեան ազ-
գին փափաքն կատարուեցաւ, պատկերազարդ
Աստուածաշունչ գրոց սպառնութեամբ, որ ար-

զարեւ մեծ ձեռնարկ մ'էր, և մտածողաց
և ի գլուխ հանողաց իրենց դրամական օժան-
գակութեամբ, մեծ պարծանք մը : Դժբաղ-
կաբար ուրիշ յիշատակարան մը՝ գործը նոյն
աղէկ ցոյններով չի ներկայացներ : և եթէ ճշշ-
մարիտ են իր խօսքերն, վաճառականաց առ
Ռսկան ցոյց տուած առատամտութիւնն նիւ-
թական շահէ գերծ չէր : Այս գրուածքին հե-
ղինակն է Թադէոս երէց Համազասպեան,
որ ժամանակ մը Ռսկանայ ընկեր և ձեռն-
տու եղաւ, և յետոյ իրարմէ բաժնուեցան,
ինչպէս քիչ մը յետոյ պիտի պատմենք : և
այս բաժանման առիթն ու հետեանք գրի վը-
րաց առաւ, խորագիր պնելով իր գրուածոյն,
« Պատմութիւն Պետրոսի Առաջ Գոնաւորին
Հայոց, և երկու ընկերացն » Գլխակարգ Գեւ-
որոսին (Թէոփորոսին) և Խոնենց Ստեփա-
նին » : Երբեք պատմելով Ռսկան վարդա-
պետի այս երեք անձանց հետ գրած և կըն-
քած պայմանագրին՝ Աստուածաշունչ գրոց ար-
պագութեան համար, կ'ըսէ, թէ իրենց տուած
խօսքին և պայմանին վրայ չկեցան : ուստի և
վարդապետն նեղուած ի պարտատեարց՝ ասի-
պուեցաւ յայլուստ փոխառութիւն ընել, և
Աստուածաշնչի սպառնութիւնն աւարտելով,
օրինակներն յանձնեւ Ե Թադէոս երիցու, որ-
պէս զի փոխադրելով յարեւելս՝ անոնց վա-
ճառման պարագիւր, Համազասպեան յԱմսոր-
եստմէ ի Լիվոնոյ անցնելով, կը աննուրի
այդ վաճառականաց հետ ու կը հիւրընկալուի
անոնցմէ : և ինչպէս ինքն կ'ըսէ, բարեմտու-
թեամբն խարուելով անոնց խօսքերէն, կը
ստորագրէ ընկալագիր մի և կուտայ ձեռուը-
նին : Իսկ անոնք զբերեն իրմէ առնելով՝ և
արդէն իր ընկալագիրք ձեռուընին՝ գեռ եւս
իրեն յայնձնուած գրամոց, զբերեն կը փու-
թան զրկել ի Պօլիս և հոն հանել ի վաճառ-
ութեան օր կ'իմանար այս նենգութիւնը՝ դա-
տաստանի կը պիտէ : և վկայիւք հաստատելով
իր իրաւունքը՝ կը բողոքէ իրեք վաճառակա-
նաց իրենց պէմ ըրած անիրաւութեան հա-
մար : Բայց չեքք գիտեր թէ ի՞նչ առիթով և
ինչ կերպով՝ փոխանակ փնտռած և ակնկա-
լած արդարութիւնն ձեռք ձգելու՝ կը բանառուի
փլորենախա, աւր երկար ամիսներ մնալով
և նեղուելով՝ հազիւ ազատութիւնը կը գտնէ

Հովիտայ քահանայապետին նուիրակին միջ-
նորդութեամբ : Բայց մենք կրկին առիթ պի-
տի ունենանք Համագտակեանի և իր Ոսկանայ
հետ ունեցած վերաբերութեանց վրայ խօսեա-
լու, ինչպէս նաեւ ի վեհեօթիկ ցուցած տպա-
գրական գործունէութեան Պատմութիւնն, Ոս-
կան, և իր ժառանգք և յաջորդք խիստ լե-
զու կը բանեցընեն իրեն զէմ. որով և վերը
յիշուած գրուածին և աւանդածին շատ տե-
ղուանքը կը պարզուին և կը լուսարանին, և
զթաղէս ու իր գործն ու վարմունքը՝ շեն աւ-
զարացներ : Առջի բերան ընկերանալով ի-
րարու հետ, շահու տեսակիտով՝ չէ թէ միայն
իրարմէ զատուեր են, այլ և իրարու հակա-
ռակմամբն երեւցած : Եւ թաղէս զՈսկան ա-
րեւմտեայց աչքէն հանելու և զինք անպա-
տիւ ցուցնելու համար, թուի թէ անոր կրօ-
նական կարծիքն ալ ուզած ըլլայ ամբաստա-
նել, յիշա իրո անհամաձայնութիւնն ընդ ա-
րեւմտեայց, որով թէ՛ քաղաքական և թէ՛
կրօնական իշխանութեանց տալէ կասկածելի
երեցնելով անոր ընթացքն ու գործը, մտա-
գրութիւն և զգուշութիւն հրաւիրել վրան : Այս
ենթադրութիւն գրեթէ բացառապէս ճշմարտու-
թեան կերպարանք կ'առնու՝ երբ ի Մարտիկոս
Գաղղիոյ՝ Ոսկանայ նախաձեռնութեամբ հաս-
տատուած տպարանին պատմութիւնն ընենք :

Ոսկան ղեւ չորս տարի (1666-1669)
մնաց յԱմսդերտամ, և բաց յԱտուածաշնչէ
ամէն տարի քանի մը նոր հրատարակու-
թիւնք ընծայեց, Գերակառնորդան, Քրիս-
տոնեական մը (1666), հետեւեալ տարին
մեծ Ժամագրոց երկրորդ տպագրութիւն մի,
Մաշտոց, և հայ-լատին Քրիստոնեական,
յորոյ ի ճակատուն Ոսկանայ անունն չի յի-
շատակուիր, և այս խորագիրն կը կրէ. « Վար-
դապետութիւն լրիստոնէական բառ Հայոց-
տպագրեալ առ Հռոմայեցիս, միջնորդութեամբ
կարդապետի վարդապետի Անդրեանայոց և
Թէոդորոսեան Պետրոսի Սիմպրիս Թ' Մմպէ-
լոտամ, Ժախիք և տպագրութեամբ Թորգ-
մանողաց » : Թեազգայ աւարդն մէջ ալ կը
տպագրուին նոյնպէս յայնմ քաղաքի Աղոռն-
սագիրք, Նոր կտակարան, որոյ յիշատակա-
րանն կ'ընէ, թէ արարեցաւ այն « երկա-
սիրութեամբ նուազ Ոսկանի եպիսկոպոս...

ի տպարանի աշակերտին իմոյ նարապետի բա-
նի սպասաւորի... բայց իմովը զրովը, իսկ
արդեամբք երկոցունց... բուն նախագաղափար
լեւալ է իմով ձեռամբ գծեալ Նոր կտակա-
րան, զկնի Հեթմոյ թագաւորի աստուածա-
շունչ սրբագրութեանն գաղափար » : Նշանա-
ւոր են այս յիշատակարանին խօսքերն. որով
տպարանն Ամսդերտամի՝ որ մինչև նոյն ժա-
մանակ յատուկ ստացուած համարուած էր
Ոսկանայ, վաւերական գրով ընդունելով զայն
ի ձեռաց Աւետիսի, աստէն իր աշակերտ նա-
րապետ վարդապետի անուամբ կը նշանակուի-
որով հաւանական կ'երեւնայ թէ վարդապետը
պարտական մնացած ըլլայ աշակերտին, և
կամ ուրիշ որ և իցէ պատճառաւ՝ որ մեզ
անգիտելի կը մնայ, հարկ սեպած ըլլայ ա-
նոր վրայ վարձընել : Ոմանք կը յաւելուն,
ինչպէս և ինքն Ոսկան զնոյն կ'անկարելէր, թէ
իրեն խոստացուած կամ յուսացած դրամա-
կան օգնութիւնք, կամ առեւին չէին հասներ
ձեռքը, կամ բոլորովին կը զլացուէին : Սա-
կայն անով հանդերձ շարունակեց Ոսկան յանձն
առած գործն, և նոյն տարւոյն մէջ Տոմարի
մը հրատարակութիւնն ընելով, ի հետեւեալն՝
որ իւր վերջին տարին է յԱմսդերտամ, տպա-
գրեց զԱռաքել պատմիչ և զՉայեքաղ շարա-
կան :

* *

1670 թուականին ի Լիլոնոյ կը գտնենք
փոխադրուած զՈսկան :

Գաղղիացի բանասէր մի՝ Բորի, (J. D. Bory), որոյ Պատմական և մատենախօսա-
կան հետազոտութիւնք ի վերայ արեւելոսի
տպագրութեան ի Մարսիլիա (Les origines
de l'Imprimerie à Marseille: Recherches
historiques et bibliographiques). 1858ի
տպագրուած գրքէն կը քաղենք, հոն նոյն քա-
ղաքին մէջ քիչ ետքը հաստատուած հայկա-
կան տպարանին պատմութիւնը. այս փոխա-
դրութեան պատճառ կը համարի՝ Ոսկանայ
կողմանէ խիղճ մը, ոչ ուղղափառ (նորապանդ)
աշխարհի մէջ եկեղեցական գրքեր տպագրելը-
մենք աւելի հաւանական կը կարծենք՝ նոյն
խիղճը, զանոնք ընդունող ու իրենց հոգեւոր
պաշտամանց մէջ գործածող Ժողովուրդեան կողմա-

նէ . Չնոյն կ'ակնարկէ Չմիւռնոյ ժողովրդեան կողմանէ առ խորհրդականս Պոլովնասայ արքա-
բութեան ատենին ուղղած խօսքերը՝ Ոսկանայ
նկատմամբ, թէ. « Ուղեց նախապէս՝ իրմէ
հերետիկոսաց Ամսդերամ՝ քաղաքին մէջ
հաստատուած տպարանն՝ Մասիլիա փոխա-
դրել, հոովմէական ուղղափառաց ոնովը գրե-
քեր տպագրելու » . (Ipsius voluntas fuit
quod Typographia... quæ antea fue-
rat apud hereticos Amsterdam, ad li-
bros catholicos romanorum modo com-
ponendum, illam Massiliæ (transtulit).
ուստի և բռնադատեցաւ Հոլանդայէն ելնելով
ի լիվոռնոյ իտալիոյ հաստատել տպարանը .
Կ'ուզէր թերեւս այս փոխադրութեամբ սուս
հանել Համազասպեանի իրեն դէմ՝ յարուցած
ամբաստանութիւնը :

Հոն նոյն 1670 տարին՝ անմիջապէս եւ-
կու գրքոյկ հրատարակած կը տեսնենք իր

տպարանէն, երկուքն ալ հոգեւորական մա-
տենիք . Պարտեզ կոչուած աղօթից գիրք մը,
որ արեւելեան համանուն գրքերէն բոլորովին
տարբեր եղանակաւորութիւն մը ունի, և յա-
քեմուստ կրթուած ու սորված օւղղափառ վար-
դապետի մի երկասիրութիւն է, և Քրիստո-
նէական մը՝ համաձայն արեւմտեան եկեղեցւոյ
վարդապետականին : Պարտեզ գրոց յիշատա-
կարանին մէջ կ'ըսուի . (Տպեցեալ) յամի
Տեառն 1670, լիպուռնի, ի տպարանի
սրբոյ էլմիածնի և սրբոյ Սարգսի զօրավարի .
In Livorno, con licenza dei superiori,
1670 . Աւարտեցաւ գրքիկս որ կուի Պար-
տեզ հոգեոր, ի թուոյն Հայոց ՌՃԻ . հաւա-
նութեամբ տեսնոն Ոսկանի երեւանեցւոյ, և
սրբազրութեամբ Եարապետի վարդապետի Ան-
նրիանացւոյ » :

(Շարայարեի)

ԵՐԿՈՒ ՎԵՐՋՆԱԿԱՆ ԽՕՍՔ ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ

ԴԺՈՒՔԻ ԵՒ ԱՊԱՀԱՐՋԱՆԻ ՄԱՍԻՆ

 ԱՐԴԱՑԻՆՔ Մշակի այս տա-
րուան 5 և 6 թիւերուն մէջ
լէօի՝ ստորագրութեամբ, — բանասի-
րական բաժնին մէջ, — Գրականական
Երևոյթներէից խորագրուած երկու յա-
ղութներն, որոց հեղինակն նիւթ առած է
1895 Բազմավիպի մէջ հրատարակուած յա-
ղութն՝ ապահարզանի դէմ . Բոլորածագիրն
Հայրենիքը, մանաւանդ թէ ապահարզանը
պաշտպանելու համար, ուզած է բռնալ այս
տեղ իւր ընթերցողաց առջև կենաց նորանոր
պայմաններն և պահանջմանքը մէկ կողմէն,
իսկ միւս կողմէն ալ ամուսնական դժոխքը,
որուն մէջ կը տանջուին եկեղեցական կա-

պերով կաշկանդուած ամբողջ ընտանիք . և
իրբ թէ Բազմավիպն և ուրիշ կղերական
թերթեր՝ ոչ այդ զոժիքը կը տեսնեն, և ոչ
իսկ անոր մէջ տանջուող անհատից կարեկից
գիտեն ըլլալ, այլ կը շարունակեն հին դա-
րերու օրէնադրութիւններն և non possu-
musի վարդապետութիւնքը պաշտպանել :

Սակայն զգայականութեան սկզբունքէն ա-
ռաջնորդուող այս կարգի հրապտակախօսնե-
րու անասման և անպայման գիտութեանն,
և Բազմավիպի կարծեցեալ անփորձութեան
հիմնաքարը դեռ չորոնած, պէտք ենք նախ
ըսել, թէ այս տեսակ փաստաբաններն՝ այս-
պիսի հիման վերայ ապահարզանը պաշտպա-